

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЛЛЯ РОДІОНА СКАЛЕЦЬКОГО (1899 – 1984)

В умовах демократизації українського суспільства поглиблюється інтерес до духовної культури народу, конкретних постатей – творців професійного та народного мистецтва. Саме їхня творчість складає значну спадщину культури українського народу.

Якщо проаналізувати українське музичне мистецтво ХХ ст., то пересвідчимось, що його розвиток відбувався у двох напрямках – професійна та народна музична творчість. Адже вони настільки тісно переплелися, що між ними неможливо знайти чітких меж.

Чимало професійних композиторів, музикантів, таких як Л. Дичко, М. Леонтович, К. Стеценко, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, Р. Скалецький створили свої перлини хорового мистецтва саме на основі зібраного народнопісенного матеріалу. Однак, далеко не всі відомі професійні музиканти серйозно займалися збиранням фольклору, вивченням історії, глибоким пізнанням життя народу, його обрядів та звичаїв. Чого не скажеш про Р. Скалецького, бо свою професійну діяльність композитора і диригента він поєднав з роботою фольклориста та етнографа.

Можливо, на тлі творчості відомих професійних митців цеглина, покладена до фундаменту української культури Родіоном Андрійовичем, видається не такою вагомою, але не менш значущою. Його фольклорна робота заслуговує уваги вітчизняних науковців.

На жаль, на сьогодні не існує ґрунтового дослідження творчості Р. Скалецького. Фольклорні записи залишаються лежати в архівних фондах. До цього часу матеріали про його творчість виходили лише окремими публікаціями до ювілейних дат. Немає також і опублікованого життєпису композитора-фольклориста. Саме цей факт змушує, насамперед, відтворити основні сторінки біографії Р. Скалецького, щоб скласти більш достовірний його творчий портрет.

Матеріали про життя подільського композитора, педагога, диригента та фольклориста Родіона Андрійовича Скалецького зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області. Його особистий фонд складають 34 справи¹ Окремі документи про Р. Скалецького містяться також у справах “Тульчинського окрнаробразу”². З автобіографії, написаної Р. Скалецьким в 1984 р.³, та інших документів біографічного характеру (свідoctв, довідок, посвідчень), які датовані 1930 – 1984 рр.⁴, стають відомими основні життєві та творчі відомості про фольклориста.

Родіон Андрійович Скалецький – подолянин. Народився він у с. Михайлівка Бершадського р-ну на Вінниччині 23 листопада 1899 р. у великій селянській родині. Початкові знання отримав в церковнопарафіяльній школі, де вивчав і музичну грамоту. На подальший вибір професії та творчості Р. Скалецького вплинули традиції родини, де часто звучали українські народні пісні.

У 1912 р. Р. Скалецький навчався в Ольгопільській двокласній школі, а у 1914 р. – в такій же школі у с. Степашках, яку закінчив 1916 р. Педагогічна діяльність проходила також на Вінниччині – спочатку в Чечельницькому, потім в Крижопільському та Ольгопільському районах. Скрізь він організовував музичні гуртки, створював хорові колективи, збирав, записував і робив обробки народних пісень.

В роки громадянської війни, перебуваючи у лавах червонокозачої армії у III полку, Р. Скалецький продовжував творчу та педагогічну діяльність: навчав основам грамоти та письма

своїх однополчан, створив хор бійців, давав концерти народної хорової пісні у селах та містах, військових частинах та госпіталах.

Після закінчення війни у 1923 р. Р. Скалецький стає студентом одразу двох навчальних закладів: історико-філологічного факультету Інституту народної освіти та диригентського відділу Музично-драматичного інституту в Одесі. На жаль, життєві труднощі змусили його залишити диригентський відділ, але інститутський хор продовжував відвідувати. Саме для цього хору Р. Скалецький написав свої перші твори. Через рік він став диригентом хору Одеської консерваторії, а ще через рік – його учасником.

У 1926 р. після закінчення педагогічного інституту Р. Скалецького було направлено в Тульчин на Вінниччину вчителем мови, літератури та співів у трудову школу № 2, в якій він працював сім років. Поряд з обробками народних мелодій він писав власну музику, створив дитячий хор, вирішив продовжити справу М. Леонтовича і створити капелу, гідну носити його ім'я. До репертуару створеної Р. Скалецьким капели входили твори М. Леонтовича, М. Лисенка, а також і його власні обробки народних пісень.

Хорову діяльність Родіон Андрійович поєднував з викладацькою у кооперативному та педагогічному технікумах. У 1926 р. він організував перші диригентські курси у м. Тульчині.

1930 рр. позначилися сталінськими репресіями, хвиля яких не обминула і Р. Скалецького. У Державному архіві Вінницької області зберігається кримінальна справа, за якою Р. Скалецький проходить разом з іншими вчителями м. Тульчина у звинуваченні в контрреволюційній діяльності⁵. У ніч 23 листопада 1932 р., саме напередодні дня народження, його було заарештовано і відправлено до Вінниці. Слідство тяглося три місяці. Як і всім у той час, йому інкримінували державну зраду. Звинувачували у націоналізмі, надмірній увазі капелі, придбані для неї українських вишитих костюмів, пріоритеті українських народних пісень у репертуарі хорового колективу. В архівних документах НКВС Р. Скалецькому присвоєно прізвисько “стара українська пісня”⁶. Слідство тривало аж до 2 квітня 1933 р., і навіть за відсутності достатніх доказів “злочину” ярлик “шовініста” на Р. Скалецького все-таки було наклеєно. Вироком стало заслання. Разом з сім'єю його висилають за межі України до Курської області у містечко Валуйки. Р. Скалецький продовжує займатись хоровою діяльністю і за межами України. Парадоксально, але паралельно з репресіями йшло визнання молодого композитора і фольклориста. Незважаючи на ярлик ворога народу, він стає директором школи у с. Наносово Валуйського району Курської області, керує хором у педагогічному технікумі. Все більше отримує визнання й все ближче переїздить до України. Вже у 1935 р. фольклорист, композитор працює у м. Верхнє Лисичанського району на Донбасі. З 1936 р. – у Полтаві, де родину Скалецьких застає Велика Вітчизняна війна. Єдину дочку Наталю фашисти збираються відправити до Німеччини, сім'я вирішує залишити Полтаву і відправляється у важку й ризиковану дорогу додому. Лише у 1944 р. Скалецькі потрапляють до рідної Михайлівки на Бершадщині.

Перші повоєнні роки відзначаються піднесенням творчості Р. Скалецького. Постійна робота, пошук нових, цікавих видів діяльності. Незабаром композитора запрошують до Вінницького педагогічного училища, де пропонують йому місце керівника хору. У 1951 р. він працює у школі № 2. У 1954 р. – учасник всесоюзних “Педагогічних читань” у Москві. Видає в цей час методичні збірники у співавторстві з іншими педагогами-музикантами.

З 1959 р. Р. Скалецький зосереджує свою увагу на українській етнографії та фольклорі. Ще 1920 – 1930-х рр. він розпочав пошукову роботу, і поступово в його архіві зібралися цілі збірки співанок та закличок, весільних та календарно-обрядових пісень. Автор багато працював над редагуванням зібраного фольклорно-етнографічного матеріалу, поповнював його новими доробками та готував до друку збірки. У своїй роботі Родіон Андрійович опирався на творчу спадщину видатних українських композиторів-фольклористів М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, Я. Степового, Л. Ревуцького, які своєю творчістю піднесли українську пісню до вершин світової музичної культури.

У 1961 р. вийшла його збірка обробок українських народних пісень “Стелися барвінку”, до якої увійшли родинно-побутові пісні, веснянки і жнивні пісні⁷. Цю збірку автор присвятив своїй матері.

Р. Скалецький розгорнув також величезну роботу зі збирання, розшифровки та обробки великого весільного циклу пісень. У 1970 р. вийшов черговий том досліджень з серії академі-

чного видання “Українська народна творчість” – “Весілля”, де етнографічний регіон “Поділля” був представлений записом весілля в с. Михайлівка Бершадського району на Вінниччині Р.А. Скалецького⁸. Це наукове видання належить до кращих описів українського весілля. В коротких відомостях про авторів було написано наступне: “Скалецький Р.А. – український радянський композитор. У 1920 – 30-х роках зробив запис весілля з мелодіями в своєму рідному селі від родичів Скалецьких – Гафії, Ганни, дядька Зінька. Опис цей відзначається стрункістю викладу етнографічної частини та високою кваліфікованістю в запису мелодій та пісень. Це один з кращих описів весілля, зроблених за час від XVII ст. аж до наших днів”⁹. “Весілля” стало найбільшою роботою автора із збирання фольклорного матеріалу. У цій роботі Родіон Андрійович підняв величезні пласти народних традицій. До речі, це єдина опублікована робота Р. Скалецького зі всіх фольклорно-етнографічних рукописів, які знаходяться у фондах Вінницького облдержархіву.

Ця робота Р. Скалецького над розшифровкою весільних пісень не завершилась. У Вінницькому архіві зберігається рукопис опери Р. Скалецького “Українське народне весілля”¹⁰. Опера написана автором на основі того ж зібраного фольклорного матеріалу у своєму селі. Етнографічна цінність цього твору полягає в тому, що фольклорист не лише зафіксував цей матеріал, а, дослідивши і науково переосмисливши його, зробив спробу осучаснити весільний обряд, одночасно зберігаючи його автентичність. Створюючи оперу, автор мав на меті донести величезний пласт народної культури до широких кіл громадськості.

Намагаючись знайти нові поетичні форми для осучаснення старовинних традицій та обрядів нашого народу, Р. Скалецький у співавторстві з вінницьким поетом В. Юхимовичем створив у 1969 р. також цикл “На Поділлі – весілля”¹¹. Цей твір, до речі, був поставлений Київським драматичним театром ім. І.Франка і користувався великою популярністю. Він був повністю записаний на Київському (тоді ще республіканському) радіо і неодноразово звучав в ефірі. Окремі твори композитора виконував хор Великого театру в Москві. Композитор Я. Поляхівський пояснював успіх пісень Р. Скалецького “насамперед тим, що вони побудовані на народнопісенній основі, близькі за характером до народної мелодики, написані виразною, зрозумілою широким масам музичною мовою”¹².

До кола фольклорних інтересів Р. Скалецького увійшли й веснянки. Проаналізувавши усі його записи календарних свят, пересвідчившись, що саме обряд зустрічі весни найбільше опрацьований фольклористом¹³. Автор не лише дослідив походження, символіку і значення цього свята, а й працював над створенням сценаріїв літературно-музичних постановок “Весняне коло”, “Веснянки-маївки”¹⁴, мріяв створити великий збірник, у який би увійшли реставровані старовинні ігри та хороводи давніх весняних свят. А разом з поетом В. Юхимовичем підготував цикли обрядових пісень для радіопостановок “Щедрий вечір” та “Весняне коло”.

Вабив Родіона Андрійовича і таємничий літній обряд Івана Купала¹⁵. Над розшифровкою мелодій цього свята він працював ще з 1950-х рр., як тільки у нього з’являлась хвилина вільного часу. Розробки літературного та музичного матеріалу до цього свята знаходяться зараз у облдержархіві та в Бершадському краєзнавчому музеї.

Записи календарно-обрядових свят “Щедрий вечір”, “Зустріч весни”, “Івана Купала” і рідинно-побутового свята весілля свідчать про яскравий літературний талант Р. Скалецького. Усі фольклорно-етнографічні записи відзначаються стрункістю викладу етнографічної частини та високою кваліфікованістю в запису мелодій і пісень. Відчувається професійна рука філолога. Мова автора наближена до фольклорної, насичена народними зворотами, висловами. Як історик, Р. Скалецький тлумачить та пояснює обряди, коріння яких часто сягає доби язичництва. Він детально описує всю символіку та семантику свят: обрядову їжу та одяг, значення кожної ритуальної дії, гри, танцю, пісні, складу “народних оркестрів” та їх репертуару¹⁶. Та найбільший акцент робить на точному, послідовному описі саме етнографічної частини обрядів, тлумаченні всіх їх складових елементів. На весіллі – це викуп молодої, з’єднання рук молодих, обійми, поцілунки, обприскування водою, “постукування” головами молодих, зв’язування одягу, пиття з одного посуду, ходіння або танцювання кругом хати, обмін обручками або іншими цінностями. В календарних обрядах окреме місце займає опис підготовки до того чи іншого свята: співання веснянок “на дубках”, “сидячи”, “перші репетиції”¹⁷, підготовка подарунків хлопців і дівчат одні одним (писанки, перстні), збирання квітів і обвивання

ними купала¹⁸. Автор описує дії всіх учасників обрядової вистави: дітей, молоді, старших чоловіків і жінок.

Протягом 1970 – 1980-ті рр. Р. Скалецький продовжує фольклорну роботу – виходять з друку його 24 обробки українських народних пісень “Вечорниці”¹⁹. А ще десятки обробок українських народних пісень, підготовлених до друку і представлених різними жанрами – календарно-обрядовими, родинно-побутовими, ліричними, жартівливими та іншими піснями, знаходяться й досі в рукописах (171 аркуш)²⁰. Наукова цінність цих записів полягає в тому, що пісні не були виокремлені з народного життя, а зафіксовані разом з етнографічним описом того чи іншого обряду.

У 1970-х рр. Р. Скалецький починає працювати на вінницькому радіо, де також популяризує подільський фольклор. В ефірі звучить півторагодинна радіовистава “На Поділлі – весілля”. Творча співдружба Р. Скалецького з В. Юхимовичем продовжувалася й надалі. На основі записаних народних обрядів Родіон Андрійович разом з поетом створили цикли побутово-обрядових пісень для радіопостановок “Щедрий вечір” та “Весняне коло”, що також звучали з радіоефіру. Ці цикли вийшли окремою книгою у видавництві “Мистецтво” у 1963 р.²¹. У фондах облдержархіву Вінницької області знаходяться фонозаписи радіопередач про композитора та фольклориста, матеріали його власних музично-літературних постановок та пісень²².

У фондах архіву Вінницької області знаходяться також рукописи статей та розвідок Р. Скалецького про фольклор Поділля. Ним були зібрані висловлювання відомих поетів, письменників, громадських діячів та фольклористів про народну пісню, авторське тлумачення термінів “фольклор”, “фольклористика”; написана вступна стаття “Народні пісні – це людське добро” до книги “Пісні Поділля” (за записами Н.А. Присяжнюк), в якій автор подає опис фольклорно-етнографічних записів вінницьких народознавців та матеріали про фольклористів Г. Танцюру, Н. Присяжнюк та М. Руденко²³. Р. Скалецьким були підготовлені тексти доповідей, повідомлень та статей (1968 – 1979 рр.) – “Обряди в нашому быті”, “Самодіяльні композитори Вінниччини” (з характеристикою композиторів та їх пісень, виданих за 10 – 15 років), короткий алфавітний словничок з відомостями про видатних українських та російських композиторів, “Нові обряди і традиції” з описом сучасного весілля та проведення травневих свят²⁴. Деякі свої фольклорні розвідки Р. Скалецький публікував у газетах “Вінницька правда”, “Вогні комунізму”, “Комсомольське плем’я”, “Ленінське плем’я” та журналах “Україна”, “Культура і життя”. Особливу увагу до себе привертає стаття Р. Скалецького “Невичерпна криниця” в газеті “Комсомольське плем’я” (за 16 жовтня 1976 року) про фольклористку Настю Андріанівну Присяжнюк²⁵. Фольклорні матеріали містяться також у епістолярній спадщині Р. Скалецького. Зокрема, науковий інтерес мають листи фольклористки М. Руденко до Р. Скалецького за 1975 – 1984 роки (5 аркушів)²⁶.

Як бачимо, у творчій спадщині Р.А. Скалецького фольклор Поділля займає дійсно вагоме місце. Сам Р. Скалецький зазначав: “...пісня – наймиліший мій супутник ще з дитинства, я любив слухати, коли співала мати, як пряла кужіль, чи родичі-гості під час якоїсь сімейної або святкової okazji, коли дівчата співали йдучи з поля, коли хлопці та дівчата проводжали “на дубках” трудовий чи святковий день піснями, коли музики грали на весіллі, дружки та дружки співали весільних пісень”²⁷. На жаль, саме його фольклорній діяльності приділено найменше уваги науковців. А як результат – більшість фольклорних записів є неопублікованими і перебувають в архівному зберіганні. Шкода, бо творча спадщина Р. Скалецького нараховує 598 хороших мініатюр, з яких 125 – це обробки українських народних пісень. Лише 373 надруковано, а 225 до нашого часу залишаються в рукописному вигляді у фонді держархіву Вінницької області. Твори ж, що видавались, було опубліковано переважно на сторінках газет або журналів. Вийшло лише кілька авторських збірників: “Пісні для дітей”, “Стелися, барвінку”, “Щедрий вечір, добрий вечір”, “На Поділлі весілля”, жоден з яких до сьогодні не був перевиданий. Щодо етнографічно-фольклорних записів Р. Скалецького, то більша частина пісень і танців весільного дійства, а також колядки, щедрівки, веснянки та купальські пісні разом з описом етнографічної частини обрядів залишаються в рукописах й досі.

На часі постає завдання ґрунтовно дослідити, систематизувати, відредагувати та опублікувати фольклорно-етнографічну спадщину Р. Скалецького, яка на сьогодні є дуже актуальною, необхідною для відродження народних традицій нашого народу. Безумовно, Родіон

Андрійович Скалецький – визначна постать серед дослідників фольклору Поділля. Він не лише фіксував та науково осмислював народні звичаї та обряди, а намагався їх впроваджувати у сучасне життя. Визначний краєзнавець та патріот своєї землі, бо залишив величезну фольклористичну спадщину, всі матеріали якої записав у своєму рідному селі Михайлівка Бершадського району на Вінниччині.

Помер фольклорист, композитор Родін Скалецький 22 березня 1984 року у м. Києві.

-
- ¹ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1 – Спр. 1 – 33.
- ² ДАВО. – Ф.Р. – 847. – Оп. 1. – Спр. 70, 105.
- ³ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 1. – 6 арк.
- ⁴ Там само. – Спр. 2. – 70 арк.
- ⁵ ДАВО. – Ф.Р. – 6023. – Оп. 4. – Спр. 23975.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Скалецький Р. Стелися барвінку. – Вінниця, 1961. – 28 с.
- ⁸ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 20. – 207 арк.
- ⁹ Весілля. Книга I. – К., 1970. – С. 281 – 355.
- ¹⁰ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1 – Спр. 11. – 11 арк.
- ¹¹ Скалецький Р., Юхимович В. На Поділлі – весілля. – К., 1969. – 342 с.
- ¹² Поляхівський Я. Пісня, мов сонце в зеніті //Комсомольське плем'я. – 1973. – 22 грудня.
- ¹³ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 19. – 19 арк.
- ¹⁴ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 22. – 64 арк.
- ¹⁵ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 23. – 20 арк.
- ¹⁶ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 81.
- ¹⁷ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 2.
- ¹⁸ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 3.
- ¹⁹ Скалецький Р. Вечорниці. – Вип. 4. 24 обробки українських народних пісень. – К., 1971. – 35 с.
- ²⁰ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 7 – 171 арк.
- ²¹ Скалецький Р., Юхимович В. Щедрий вечір. Весняне коло. – К., 1963. – 40 с.
- ²² ДАВО. – Фотодокумент № 77, 91, 99.
- ²³ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 88 – 105.
- ²⁴ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 15 – 24.
- ²⁵ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 24 – 12 арк.
- ²⁶ ДАВО. – Ф.Р. – 5986. – Оп. 1. – Спр. 30 – 5 арк.
- ²⁷ Масляев І. Подільський соловейко. До 90-річчя від дня народження Р.А. Скалецького // Вінницька газета. – 1989. – 18 листопада.